

GERRY VAN DER LIST

LIBERALE LESSEN

MACHT EN ONMACHT VAN DE VVD

2019 Prometheus Amsterdam

Woord vooraf

Het begin verliep niet echt vlekkeloos. Net toen ik, werkloze politicoloog, in het voorjaar van 1988 op de bel wilde drukken van het pand van de Prof. Mr. B.M. Teldersstichting in Den Haag voor een sollicitatiegesprek, deponeerde een duif zijn kwakkie op mijn hoofd. Ik bleef – naar mijn eigen gevoel – bewonderenswaardig kalm en betoogde, eenmaal binnen in het kantoor van het wetenschappelijk bureau van de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie, dat de smurrie in mijn haar misschien wel een goed teken was: ‘De vvd is toch een beetje een bekakte partij, nietwaar?’ De liberale geleerden lachten minzaam en besloten mij in dienst te nemen als wetenschappelijk medewerker.

Daarna volgden elf best wel aangename jaren. Ik kon rustig boeken lezen en schrijven in een ruime kamer met een fijn balkon, een werkomgeving waaraan ik later als journalist op mijn flexplek alleen maar vol nostalgie kon terugdenken. Ik zag mezelf, tot mijn verrassing, aangeduid als ‘partijideoloog’, een eer die overigens al snel te beurt valt aan de schaarse vvd-intellectuelen die wel eens een artikel met voetnoten en verwijzingen naar do-de filosofen publiceren. Geleidelijk be kroop mij tijdens mijn werkzaamheden wel steeds meer een gevoel van

zinloosheid. De met veel vlijt en genoeg vervaardigde studies stonden fraai in mijn boekenkast en werden af en toe geciteerd door een doctorandus in *de Volkskrant* of *Trouw*, maar maakten weinig tot niets los in de vvd. De groeiende frustratie over de geringe animo in liberale kring voor intellectuele debatten kwam in 1995 tot uitdrukking in een stelling bij mijn proefschrift over de vvd en het Nederlandse buitenlands beleid, met de enigszins ironisch aandoende titel *De macht van het idee*: ‘Een wetenschapsbeoefenaar met belangstelling voor ideeëngeschiedenis die de vvd als studieobject kiest, doet denken aan een bergbeklimmer die zijn hobby wil uitoefenen in Zuid-Holland.’

Vier jaar later had ik er genoeg van. Ik verruilde politiek en wetenschap voor de journalistiek. Na mijn overstap naar het weekblad *Elsevier* moest de vvd het stellen zonder mijn lidmaatschap en zonder mijn stem. Maar ik bleef wel geïntrigeerd door de partij, die zich van een groepering van en voor zindelijke burgerheren ontwikkelde tot een echte volkspartij en zich sinds 2010 zelfs de grootste partij in de Tweede Kamer mag noemen en de minister-president levert. Dat is een veel florissantere positie dan de liberale partijen in andere Europese landen innemen. Ik vroeg me af of er een soort geheim is van de vvd en besloot een poging te ondernemen het antwoord te achterhalen. Een klein jaar bezocht ik bijeenkomsten van de partij en aanverwante organisaties, sprak ik met liberalen in alle geledingen van de partij en vvd-kenners en verdiepte ik mijn kennis door bestudering van boeken en archieven. Zeg maar: op zoek naar de kracht – en de

zwaktes – van de vvd, naar de liberale macht en de liberale onmacht. Het resultaat van deze speurtocht had een zeer lijvig werk kunnen worden. Maar er zijn al genoeg dikke boeken. Gekozen is voor een beknopte – en hopelijk levendige – weergave van de opgedane wijsheid aan de hand van een aantal thema's. Met als belangrijkste onderliggende vraag: wat kunnen andere partijen leren van de opmars van de vvd en wat zou de vvd zelf kunnen leren van haar misstappen?

Gezelligheidsdieren

Lang had de in 1948 opgerichte vvd het karakter van een kiesvereniging, die nogal amateuristisch was georganiseerd. Maar inmiddels is ze het toonbeeld van professionaliteit. Na moeizame pogingen om een echte ideeën- en debatpartij tot ontwikkeling te brengen en een felle lijsttrekkersstrijd in 2006 werd de vvd, als een relatief eendrachtig opererende campagnepartij, verrassend snel de grootste van het land. Zwak punt is het teruglopende aantal leden, dat mede aanleiding vormde voor een forse herstructurering van de partijorganisatie, die weer voor nieuwe problemen zorgde. De hang naar gezelligheid blijft in goede en slechte tijden bestaan.

De partijvoorzitter heeft er in elk geval zin in. Christianne van der Wal heet vanochtend in Den Bosch op opgewonden toon leden van de vvd en overige belangstellenden welkom bij een uniek evenement. ‘Jeetje, jongens,’ roept ze in de microfoon. ‘Vinden jullie het niet gaaf!? Jullie kunnen later zeggen dat jullie erbij waren! Het eerste vvd-festival!’ De bestuurder uit Harderwijk, die in november 2017 werd verkozen tot – onbezoldigde – voorzitter van de vvd, koestert bijzondere ambities. Haar partij moet minder Haags en veel meer mens

worden. De laatste jaren is de organisatie op de schop gegaan. ‘Dat was hoognodig,’ zegt Van der Wal, ‘maar door de herstructurering is de zuurstof min of meer uit de partij gezogen.’ Nu mogen de statuten en reglementen de kast in en kunnen de energie en het enthousiasme terugkeren. De vvd behoort weer de vrolijke partij van weleer te worden, de partij waar je na afloop van een vergadering gezellig samen een biertje drinkt. ‘Over tien jaar,’ voorspelt Van der Wal, ‘loop je op straat en krijg je zomaar een duim omhoog, simpelweg omdat je van de vvd bent.’

In haar zonnige welkomsttoespraak vertelt de voorzitter dat ze haar drukke functies welgemoed combineert met het moederschap. Haar partijgenoten lijkt ze ook een beetje toe te spreken alsof het kleuters zijn. Van der Wal houdt van kinderachtige termen en belooft voor vandaag een ‘waanzinnige line-up’. Het waanzinnige programma verschilt zeker van dat van de ouderwetse ledenvergaderingen van de vvd. Met een boksring waarin verbale duels kunnen worden uitgevochten, een pubquiz, een humoristisch bedoeld optreden van fractievoorzitter in de Tweede Kamer Klaas Dijkhoff als *stand-up politician*, een suikerspinkar, een walmende frietkraam waar voor 8,50 euro per stuk hamburgers te bestellen zijn en muziek van de Volendamse band Hircus Circus. De klederdracht is informeel. Europarlementariër Hans van Baalen heeft gewoontegetrouw een net pak met das aangetrokken en oogt daardoor wat ontheemd. Partijleider Mark Rutte loopt bijvoorbeeld rond in een versleten spijkerbroek en op gympies en penningmeester Ton van Nimwegen, in

het dagelijks leven directeur bij de Rabobank, draagt een oranje gewaad dat herinneringen oproept aan de discipelen van wijlen Bhagwan Shree Rajneesh.

Nu waren de vergaderingen van de vvd nooit primair bedoeld om discussies op hoog niveau te voeren. Dat constateerde de bekendste voorzitter van de partij uit de geschiedenis al in 1972. Haya van Someren merkte toen op dat op vvd-congressen betrekkelijk weinig plaats bestond voor meningsvorming en uitwisseling van ideeën. Wat in haar ogen overheerste, was de ‘jaarmarktfunctie’, het genoeglijk samenzijn, ‘een goede sfeer, vriendschappen en gezellig contact’. Maar bij het festival in de Bossche Brabanthallen lijkt de luchtigheid wel erg te overheersen. Bezoekers worden gelokt met affiches waarop bier en bitterballen worden beloofd. Journalisten hebben op voorhand al in schampere bewoordingen geschreven over het festijn. Sommige vvd’ers van de oude garde zagen in het feestelijke programma een reden verstek te laten gaan. Eric Wetzels verbaast zich over de negatieve publiciteit. De ondernemer uit Breda, die Christianne van der Wal als vicevoorzitter terzijde staat, wijst op de volle zaal die het verkiezingsprogramma voor de Europese verkiezingen vaststelt, de workshops in de ochtend, de talrijke gelegenheden om met partijprominenten van gedachten te wisselen. ‘Het is allemaal heel interactief. Er is op een bijeenkomst van de vvd nog nooit zoveel gediscussieerd als vandaag. Dat van die bitterballen moet je niet te serieus nemen. Op het vorige congres was per motie besloten dat die geserveerd moesten worden. Een geintje. Je moet er wel voor waken dat zoiets niet aan je

blijft kleven. Maar de vvd is over het geheel genomen nu eenmaal een partij van blijde mensen. Wij zijn gezellige, optimistische types.’

Het is een typering die Frits Huffnagel aanspreekt. Toen de blijmoedige politicoloog in 2006 in Den Haag namens de vvd in het college van B&W plaatsnam, schreef een journalist over de komst van een wethouder van feesten en partijen. Dat was niet per se vriendelijk bedoeld, maar de betrokkene omarmde de kwalificatie als een geuzentitel. Hij houdt wel van een feestje. Warme herinneringen bewaart hij dan ook aan het vijftigjarig jubileum van zijn partij in 1998, toen twee liberale commissarissen van de Koningin, Jan Kamminga en Loek Hermans, in het Amsterdamse hotel Krasnapolsky The Blues Brothers imiteerden en minister Annemarie Jorritsma ‘Don’t Cry For Me Argentina’ uit de musical *Evita* ten gehore bracht. ‘De vvd is altijd wel een partij geweest waar gelachen mocht worden,’ zegt Huffnagel. ‘Ik zeg ook vaak tegen linkse mensen: jullie zijn heel goed bezig met de wereld een beetje mooier te maken. Maar jullie blijven die last maar op jullie schouders torsen. Op een gegeven moment wordt het borreltijd en mag het best gezellig worden. Wij, liberalen, proberen ook de wereld beter te maken, maar we hebben niet het gevoel dat dit beter lukt als we geen bier meer drinken.’

Dilan Yeşilgöz kent het politiek-culturele verschil uit eigen ervaring. Het Kamerlid neusde aanvankelijk rond bij de SP, GroenLinks en de PvdA. ‘Ik ben geboren in Turkije, waar mijn ouders zich inzetten voor mensenrechten. Vanuit die context had ik meegekregen dat je

dan vanzelf links bent. Maar toen ik in Nederland politiek actief werd, merkte ik al snel dat linkse partijen niets voor mij waren. Zij zien migranten bijvoorbeeld snel als slachtoffer die ze dan willen redden. Pas later ontdekte ik dat wat ik zocht, de liberale ideeën over vrijheid en verantwoordelijkheid en zelfredzaamheid, juist bij een rechtse partij als de vvd gewaarborgd zijn. vvd'ers gedragen zich ook prettiger. Ze doen niet heel gewichtig en hebben een gezonde dosis zelfspot. Zij zien zichzelf niet als redders van de mensheid en doen gelukkig niet zo aan zelfkastijding als bij de PvdA.'

Het verschil in levenshouding tussen Nederlandse liberalen en aanhangers van andere stromingen is al menige buitenstaander opgevallen. Eduard Bomhoff bijvoorbeeld. In zijn boek *Blinde ambitie* blikte de – zelf weinig frivole – econoom terug op de korte periode waarin hij namens de LPF als vicepremier de idealen van de Rotterdamse socioloog Pim Fortuyn probeerde te realiseren. In de ministerraad zorgden de vvd'ers voor de meeste vrolijkheid. Bomhoff noteert: 'Zo was ook altijd mijn indruk van vvd-bijeenkomsten: makkelijk met elkaar en gul met een lach. De vvd wordt nooit mijn partij, maar met elkaar zijn ze plezieriger dan de mannenbroeders van het CDA en niet te vergelijken veel warmer dan wat ik me als student-lid van de PvdA uit de jaren zestig herinner van sociaal-democraten als Samkalden, Mansholt en Vredeling.'

De lach kan zeker ook een belangrijk politiek instrument zijn. Zo moet de ondergang van PvdA-leider Ad Melkert mede worden toegeschreven aan zijn zure voor-

komen in de confrontaties met de stralende Pim Fortuyn. Bij de vvd wordt inderdaad meer gelachen dan in de PvdA. Misschien omdat ze daar niet zo gebukt gaan onder het leed in de wereld, wie zal het zeggen. Wel doen zich valkuilen voor waarvan de lachende liberalen te weinig het risico lijken te snappen. Halbe Zijlstra bijvoorbeeld had zich gespecialiseerd in het minzame lachje. De voormalige vvd-kroonprins wist bij elke vraag, hoe dom of irritant ook, lichtelijk geamuseerd te kijken. Een knappe prestatie, maar deze deed op den duur dermate geforceerd aan dat ze eerder ergernis dan bewondering opriep.

Een spontanere indruk hebben de vrouwelijke vvd'ers gemaakt, van de schaterlachende Erica Terpstra tot de giechelende Jeanine Hennis. Hier dreigt evenwel de schijn van onnozelheid. Dat was ook een handicap van Hans Dijkstal. De opvolger van Frits Bolkestein maakte zo'n uitbundige indruk dat hij als jolige lichtgewicht werd beschouwd. Lachen in de politiek vereist dosering en maatvoering. Aan de slimheid van Gerrit Zalm is nooit getwijfeld, maar elke keer als de romantische boekhouder weer eens, meestal na een opmerking van zichzelf, die bekende bulderlach liet horen, drong de vraag zich op of hij niet een slokje te veel op had.

Op de lach van Mark Rutte valt niets aan te merken. Het is de hartelijke, innemende lach van een hartelijke, innemende man. Maar de ernst van de functie van premier laat zich moeilijk rijmen met permanent geschater. Van de liberale positivo kan niet worden verlangd dat hij net zo knorrig kijkt als Melkert, maar bij de sociaal-eco-

nomische problemen past geen heel grote mate van vrolijkheid. De FNV voelde dit goed aan en wisselde ooit in televisiespotjes minister-presidentieel gelach af met beelden van in schijnbare nood verkerende Nederlanders. En Diederik Samsom trof doel met de term ‘weglachpremier’. Wat overigens geen belemmering vormde voor de PvdA-leider om later samen met Rutte in diens tweede kabinet een hecht tandem te vormen.

BINDINGSANGST

De altijd goedlachse Frits Huffnagel komt niet over als een heel matineus type en arriveert dan ook te laat in Den Bosch om de partijvoorzitter aan te horen. Maar het festival vindt hij een waardevolle vernieuwing. ‘Mensen zitten niet meer te wachten op een congres waar ze in een zaal alleen maar mogen applaudisseren.’

Het festival past bij de ‘vernieuwingsagenda’ van het Hoofdbestuur en vormt een poging buitenstaanders, in het bijzonder jongeren, warmer te laten lopen voor de vvd. Onder de ruim 1300 aanwezigen in Den Bosch is een aanzienlijk aantal geen lid. Vanzelfsprekend bestaat de hoop dat de belangstellenden zich laten strikken voor een lidmaatschap. Nieuwe aanwas is hard nodig. Bijna alle politieke partijen kampen met dalende ledentallen; alleen een nieuwkomer als Forum voor Democratie kan, mede dankzij een lage contributie, wijzen op – forse – groei. Er is sprake van een algemeen probleem dat al heeft geleid tot sombere aankondigingen van de dood

van de politieke partij. De vvd scoort bovendien relatief slecht. De partij heeft sinds 2010 de meeste zetels in de Tweede Kamer en kwam bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2017 – nipt – als grootste uit de bus. Maar qua ledental staat ze slechts op de achtste plek. Regeermacht doet de leden niet echt toestromen. Integendeel zelfs. Op 1 januari 2019 had de vvd 25.557 leden; een jaar daarvoor bedroeg het aantal nog 27.692. Ter vergelijking: het cda telde begin 2019 43.133 leden en de PvdA 42.416. Terwijl nieuwe vvd-leden toch een ansichtkaart met de Christianne van der Wal-achtige tekst ‘Ik vind je gaaf’ ontvangen, die ze vervolgens kunnen versturen aan kennissen om liberale zieltjes te winnen.

Als regeringspartij doe je veel water in de wijn, stelt vicevoorzitter Wetzels vast. ‘Dat valt niet altijd makkelijk uit te leggen. En er is altijd wel een reden om op te zeggen. De fractievoorzitter zegt iets waar mensen aanstoot aan nemen, of de bril van de premier zit scheef, of de kosten van het klimaatbeleid blijken hoog. Noem maar op. Misschien hebben liberalen ook wel meer moeite zich te binden. We hebben in elk geval een ongedefinieerde doelgroep. De vvd is een echte volkspartij, met een heel breed scala van aanhangers.’

De contributie kan eveneens een obstakel vormen. Als Wetzels tegen vrienden en kennissen vertelt dat een lidmaatschap van de vvd een tientje per maand kost, vinden ze dat meestal niet veel. Maar de 118 euro per jaar die de partij vraagt, is wel de hoogste contributie van alle partijen. Bij jong en oud bestaat daarover zorg. Bijvoorbeeld bij Lennart van der Plas, de jongste afdelingsvoor-

zitter van de partij, die in de christelijke badplaats Katwijk het liberale gedachtegoed verspreidt. In een brief aan het Hoofdbestuur en in de besloten Facebook-groep 'Liberale Vrienden' heeft hij uitgelegd dat voor studenten een contributie van meer dan honderd euro afschrikwekkend kan werken en dat daardoor het imago van een partij voor de elite wordt bevestigd. Hij krijgt bijval van een oudgediende. Oud-Kamerlid en -minister Frank de Grave wil toe naar een contributie van 25 euro. 'Ik vind het echt onbegrijpelijk dat de vvd die keuze niet maakt. Je kunt de begroting dan in orde krijgen door van leden een eigen bijdrage te vragen voor cursussen en trainingen. Het organiseren van events zoals in Den Bosch vind ik overigens wel goed. Jonge mensen gaan niet meer lang luisteren naar mensen die van een kathedraal praten. Vroeger tufte ik als Kamerlid naar Appelscha en sprak daar in het plaatselijke café vijftien mensen toe, die dan een stuk of drie vragen stelden. Dat is niet meer van deze tijd.'

AMATEURISME

Dat de ledentallen van de partijen makkelijk met elkaar te vergelijken zijn, is te danken aan het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen (DNPP). De afdeling van de Universiteitsbibliotheek van de Rijksuniversiteit Groningen verzamelt aan het begin van elk jaar netjes alle gegevens. Voor de in de vvd geïnteresseerde is het sowieso een nuttig instituut. Het DNPP heeft in-

teressante archieven en documenten van de partij in zijn bezit. Afreizen naar de Broerstraat in Groningen is niet altijd noodzakelijk. Veel stukken, rapporten en tijdschriften als *Liberaal Reveil*, *Vrijheid en Democratie* en *Liber* zijn digitaal te raadplegen. Heel handig.

Aan het hoofd van het DNPP staat al geruime tijd een historicus die de vvd goed kent. Gerrit Voerman heeft diverse boeken aan de partij gewijd. Hij spreekt van 'de minst politieke partij van Nederland'. 'Bij de vvd,' zo legt hij desgevraagd uit, 'worden zaken relatief weinig gepolitiseerd, geproblematiseerd, bediscussieerd. Dat kan te maken hebben met een zeker conservatisme. Veranderingsgezindheid leidt tot rapporten en debatten. Je wilt uitzoeken hoe je dingen anders moet aanpakken. vvd'ers zijn over het geheel genomen ook meer zakelijke figuren, afkomstig uit het bedrijfsleven. Bij een partij als de PvdA tref je meer ambtenaren aan. Die zijn dol op plannen maken.'

In 1988 stond Voerman als een van de auteurs op de omslag van *40 jaar vrij en verenigd*. Het jubileumboek behandelde de geschiedenis van de organisatie van de partij die op 24 januari 1948 in Bellevue in Amsterdam werd opgericht. Een rode draad vormde de liberale weerzin tegen partijpolitieke organisatie, die decennia doorwerkte. Het is een oud verschijnsel. In de negentiende eeuw waren de liberalen in de Duitse woorden van de Nederlandse politicoloog Hans Daalder '*eine herrschende, aber unorganisierte Minderheit*'. Ze waren zo dominant dat ze het, anders dan de naar emancipatie hunkerende katholieken, protestanten en socialisten, wat